

שיעורים בספר מלכים א'

ברוריה בן-דוד (וייס)

מידע / הוצאה לאור

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע,
או לקלוט בכל אמצעי אלקטרוני, או מכני אחר כל חלק שהוא מספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט,
אלא ברשות בכתב מן המחברת.

כל הזכויות שמורות

© לברוריה בן-דוד (וייס)

פורסם לראשונה 2011 תשע"א
מהדורה ראשונה 2014 תשע"ד

הודפס בישראל
Printed in Israel

מוקדש לזכרה של אחותי
רות שביט ז"ל
אשת חסד ונועם הליכות,
שהייתה לי כאם ואחות.

מבוא / ברוריה בן-דוד (וייס)

ספר מלכים הוא הרביעי בספרי נביאים ואחרון לנביאים ראשונים.
ספר מלכים מתאר את תולדות ישראל מימיו האחרונים של דוד עד חורבן ירושלים.
מתקופת הפריחה עד תקופת אבדן העצמאות המדינית וגלות יהודה בבלה.
מעליית שלמה על כיסא המלוכה בסוף ימי דוד (970 בערך לפסה"נ) עד סוף ימיו של
יהויכין (561 לפסה"נ). תיאור המקיף פרק זמן של ארבע מאות שנה לערך.

ספר מלכים מחולק לשניים. נושאי הספר :
דברי ימי מלכות שלמה מתחילת הספר עד פרק יב.
דברי ימי שתי הממלכות יהודה וישראל מפרק יב במלכים א' עד יח במלכים ב'.
דברי ימי מלכות יהודה מגלות שומרון עד גלות ירושלים מפרק יח עד סוף הספר.

פרק א / ברוריה בן-דוד (וייס)

פירוד גדול איים לפלג את העם בסוף ימי דוד. האם אחר מותו יצליח המלך החדש
בביצור הממלכה ובחיזוקה, או שיתגברו הסכסוכים בחצר המלוכה וישימו לאל את
הישגיו הגדולים של דוד.

בפרק א' נקרא כיצד נמנע הפילוג שאיים על אחדות העם, ואיך הצליח שלמה
לעלות על כיסא המלוכה.

מה איים על אחדות העם?

שתי מפלגות התחרו ביניהן בשמם של שניים מבני המלך הזקן.
אדניהו בן חגית ושלמה בן בת-שבע. מי מהם ימלוך אחרי דוד?
הפסוקים הראשונים (א-ד) מתארים את חולשתו של המלך בימי חייו האחרונים.
חולשה זו הניעה את אדניהו בסיוע חלק משרי המלכות להכריז על עצמו כיורש
כיסא המלוכה. "והמלך דוד זקן", בן שבעים היה. "בן שלשים שנה דוד במלכו,
ארבעים שנה מלך" (שמ"ב ה, ד). אין זו זקנה מופלגת, אך התלאות הרבות שסבל,
המלחמות הרבות שנלחם בימי חייו החלישו את גופו, וזקנה קפצה עליו קודם זמנה.

כיצד מתוארת חולשתו של דוד?

"והמלך דוד זקן בא בימים, ויכסהו בבגדים ולא יחם לו" (פס' א).
הוא היה תשוש מאוד דבר שגרם לירידת חום גופו. משרתיו לא הצליחו לחממו
אף על פי שכיסוהו בבגדים.
בימי קדם ישנו והתכסו בבגדים ככתוב בשמ' כב כה-כו: "אם חבל תחבל שלמת רעד,
עד בא השמש תשיבנו לו, כי היא כסותה לבדה, היא שמלתו לערו, במה ישכב?"

שרי המלך הביאו לדוד את אבישג השונמית כדי שתהיה סוכנת המלך ותשרתהו ותשכב בחיקו לחממו. הכתוב מציין שהייתה מהעיר שונם בנחלת יששכר (יהושע יט, יח) למרגלות גבעת המורה כארבעה ק"מ מזרחית לעפולה. השם אבישג יחידאי במקרא.

מי היו תומכיו של אדניהו?

תומכיו הראשיים היו: יואב שר הצבא ואביתר הכהן. אלו היו המרכיבים החזקים בממלכה הצבא והכהונה. מפלגתו של אדניהו הייתה רבת השפעה. אדניהו סמך על תומכיו שבזכותם ישיג את המלוכה המגיעה לו בדין בהיותו הבכיר בבני דוד אחרי שמתו אמנון ואבשלום.

ומי תמך בשלמה?

בניהו שר הצבא הצעיר, שנקרא בן איש חיל רב פעלים מקבצאל (ש"ב כג כ; דה"א יא כב). לפי חז"ל הוא עמד בראש הסנהדרין (יומא עג ע"ב; סוטה מה ע"ב) ולא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני (ברכות יח ע"ב), צדוק הכהן מבני בניו של פנחס בן אלעזר ואביהם של הכוהנים הגדולים לבית צדוק (דה"א ה ל-מא; ו לה-לח) שהיה שקול כנגד אביתר. נתן הנביא וכמובן המלכה בת-שבע אם שלמה, האישה האהובה על דוד, שדעתה הייתה חשובה בעיניו. בת-שבע נקראת בספר דה"א ג, ה בת שוע בת עמיאל. לפי שמ"ב יא, ג הייתה בת-שבע בת אליעם. עמיאל בחילוף אותיות של מרכיבי השם אליעם. כנראה היה אליעם אביה של בת-שבע בנו של אחיתופל הגילוני (שמ"ב כג, לד). לפי דה"א ילדה בת-שבע ארבעה בנים לדוד. שלמה מוזכר בפסוק האחרון והרביעי בבני דוד המלך שנולדו לו מבת-שבע (דה"א ג, ה). הכתוב לא מנה אותם לפי סדר לידתם, כי שלמה היה הראשון שנולד לבת-שבע מדוד אחרי מות הילד (שמ"ב יב, כד).

איזו סכנה נשקפת לעם מריב שתי המפלגות?

סכנה שתפרוץ מלחמת אחים העלולה להרוס את הממלכה.

מה צריך היה דוד לעשות?

דוד היה חייב להודיע מיד מי היורש הנבחר למלוכה, כדי למנוע פילוג ומלחמת אחים בעם.

מדוע לדעתכם אדניהו לא ראוי למלוכה?

משום שהיה מבני מינו של אבשלום נושא נפשו אך לשררה ולתענוגות. נאמר עליו: "ואדניהו מתנשא" מתרברב. יש במשמע של "מתנשא" תפיסת שלטון שלא כדין ושלא כהלכה, על דרך דברי קרח ואנשי מחלקתו (אנשי סיעתו) "ומדוע תתנשאו

על קהל ה'" (במד' טז ג). ועל דרך משל החכם: "אם נבלת בהתנשא" (מש' ל, לב),
ורומז לנו הכתוב שלא היה ראוי אדניהו למלכות שנאמר: "לבלתי רום לבבו מאחיו"
(דב' יז, כה) (דעת מקרא).

ממש כאבשלום אחיו (שמ"ב טו א) "עשה לו רכב ופרשים וחמישים איש רצים
לפניו". כוונתו של אדניהו לא הייתה למרוד באביו בחייו, אלא להראות כי הוא
יורש העצר העתיד למלוך אחרי מות אביו.

מדוע אדניהו חשב שהוא ראוי למלוכה?

1) הוא היה בנו הרביעי של דוד שנולד אחרי אבשלום שהיה השלישי. מכיוון
שאמנון הבכור וכנראה גם כלאב השני מתו, היה אדניהו בכיר הבנים של דוד
שנשארו בחיים (שמ"ב ג ב-ד). היה מקום להניח כמנהג עמים אחרים שהגדול
בבנים ימלוך תחת אביו.

2) הוא כאבשלום היה יפה תואר (שמ"ב יד, כה), ובגאווותו האמין שהוא אהוב
על העם וראוי למלוכה.

מעולם לא גרם לו אביו "עצב", כלומר: לא נזף בו גם כשעשה לו רכב ופרשים.
לא רצה לגרום לו עצב וצער, ולכן לא הראה כי מעשי בנו אינם רצויים לו, ולא
הוכיחו על זה שהוא נוהג מנהג יורש עצר. אדניהו התייחס לשתיקת אביו כהסכמה.
ופירש רש"י בעקבות חז"ל: ללמדך שהמונע תוכחה מבנו מביאו לידי מיתה.

איזה מלך יהיה אדניהו?

ישעבד את העם כפי שתיאר שמואל את משפט המלך שמ"א פרק ח, כך נהגו
מלכי אומות העולם.

מה עשה אדניהו כדי לפרסם את כוונתו למלוך תחת אביו?

אדניהו מיהר לפעול. שחט צאן ובקר ומריא – בהמה מפוטמת ומשובחת
(ש"ב ו יג; יש' א יא; עמ' ה כב), וערך משתה לאוהביו. הזמין את כל אחיו
בני המלך וכל אנשי יהודה עבדי המלך מלבד שלמה. כוונתו הייתה לפרסם בשעת
סעודת הזבח את רצונו למלוך תחת אביו. לפי המלב"ים: אדניהו רצה לקשור את
אוהביו במסורת הברית בשעת משתה היין, מכיוון שידע שיש לו יריבים המחזקים
את ידי שלמה רצה שימליכוהו לפני שאוהבי שלמה יתעוררו וכך יעמידם בפני
עובדה מוגמרת. לכן לא קרא ליריביו לבל יעוררו שם מהומה ומדנים.
מטרתו של אדניהו בזבח בעין רוגל הייתה המלכתו החגיגית ברוב עם.

בין התומכים בשלמה היה נתן הנביא ועינו הייתה פקוחה על עלילות אדניהו
ובעלי בריתו, ולפיכך מיהר להודיע לבת-שבע על מעשיו של אדניהו בן חגית.

מה אמר לה נתן?

הצילי את נפשך, אם אדוניו יומלך חיי שלמה בנך וחיך בסכנה, כי אדניהו המלך ידון אתכם למיתה כמורדים במלכות.

כיצד נכשל אדניהו?

נתן הנביא יעץ לבת-שבע להביא את העניין להכרעתו של דוד המלך. "לכי ובאי אל המלך דוד" (פס' יג). לשונות צווי וזירוז כאחד (דעת מקרא). דוד שכבר היה חלש מזקנה חדל להתערב בענייני הממלכה. בספרו לבת-שבע על אדניהו אמר נתן הנביא: "ואדנינו דוד לא ידע" (פס' יא) וכאן קורא לו "המלך דוד" להטעים שעדיין דוד הוא מלך ומזכותו וחובתו כאחת לקבוע את יורש כיסאו. נתן אמר לבת-שבע להזכיר לדוד שהוא נשבע לה ששלמה בנו ימלוך אחריו.

"ויקרא את שמו שלמה" (שמ"ב יב כד) לפי הכתוב דוד קרא לו, ומדה"א כב ט משמע שה' קראו כך בנבואה שהייתה אל דוד: "ויהי עלי דבר ה' לאמר... הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה והניחותי לו מכל אויביו מסביב, כי שלמה יהיה שמו ושלוש ושקט אתן על ישראל בימיו".

נתן הבטיח לה עזרתו "ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך". אני אשלים ואאשר את דבריך.

"ותבא בת-שבע אל המלך החדרה והמלך זקן מאד". בפסוק א כתוב: "והמלך דוד זקן" כאן המילה "מאד" באה לרמוז שמינוי היורש אינו ניתן לדחייה נוספת. בת-שבע אומרת לדוד: "עיני כל ישראל עליך, להגיד להם מי ישב על כסא אדני המלך אחריו" (פס' כ). כל ישראל מצפים שתודיע מי ימלוך אחריך. האם שלמה שנשבעת לי שימלוך אחריך, או מי שמתנשא לאמר: אני אמלוך. אם לא תכריז עכשיו על החלטתך ולא תמלא את הבטחתך אחרי מותך נהיה אני ושלמה "מורדים" ואדניהו יהרגנו.

השוו בין נוסח הדברים שיעץ נתן לבת שבע להגיד לדוד לבין דבריה של בת שבע לדוד?

נתן אמר לה: "הלא אתה אדני המלך נשבעת" (פס' יג) והיא החסירה את לשון השאלה "הלא" ואמרה "אתה נשבעת" לשון ודאי. לא פנתה אליו בשם "המלך" אלא "אדני", והוסיפה שאין מדובר בשבועה סתם, אלא בשבועה "בה' אלקיך".

עוד לפני שסיימה את דבריה ונתן הנביא בא לארמון המלך כפי שהוסכם בינו ובין בת-שבע.

בבוא נתן יצאה בת-שבע (פס' כח), כי העמידו פנים שלא בעניין אחד באו.

נתן שואל את דוד בלשון תמיהה האם אתה הוא שאמרת : "אדניהו ימלוך אחרי
והוא ישב על כסאי?" מכיוון שהוא ערך זבח ומשתה לכל בני המלך ולשרי
הצבא ולאביתר הכהן ויאמרו : "יחי המלך אדניהו". בקריאה זו הכריזו כי הוא
ימלוך אחריך. אם בידיעתך ובהסכמתך נעשה הדבר הזה, הלא ייפלא הדבר
מדוע לא הודעתני. למה הסתרת מפנינו מי ימלוך אחריך? מן הראוי שהמלך
יודיע על החלטה מעין זו לעבדיו הנאמנים. ראוי היה להודיע לנתן על כך.
"ויען המלך דוד ויאמר: קראו לי לבת שבע, ותבא לפני המלך ותעמד לפני המלך"
(פס' כח).

כיצד הגיב דוד על הידיעה?

דוד הכריע את הכף לטובת שלמה: "וישבע המלך ויאמר חי ה' אשר פדה את
נפשי מכל צרה (לשון שבועה שהייתה שגורה בפיו של דוד ש"ב ד ט), כי
כאשר נשבעתי לך בה' אלקי ישראל לאמר כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא
ישב על כסאי תחתי, כי כן אעשה היום הזה" (כט-ל).
דוד מאשר את דבריה של בת-שבע לפיה נשבע לה דוד בה' אלקיו.
בת-שבע הזכירה לדוד את שבועתו והוא משיב לה בשבועה. מבטיח לה שימליך
את שלמה למלך ללא דיחוי "עוד היום הזה".
צדוק הכוהן, נתן הנביא ובניהו שר הצבא נצטוו להרכיב את שלמה על פרדת
המלך ולהוריד אותו אל מעין גיחון.
מעייני גיחון הוא המעיין הגדול שבקרבת עיר דוד נובע מהמדרון המערבי של
נחל קדרון ונקרא "גיחון" מפני שמימיו מגיחים ושוטפים בחוזקה, שאין מימיו
נובעים כזרם מתמיד. הזרם פורץ בהפסקות מסוימות המשתנות לפי עונות
השנה השונות. מימי הגיחון נקווים בברכת השילוח. ואמרו חז"ל כל זאת כדי
שתימשך מלכותם של מלכי בית דוד. לסמל שתהא מלכותו מושכת שפע
כמעייני, שתימשך מלכותו ימים רבים.

מעין גיחון נקרא גם מקווה של ישמעאל כוהן גדול, כי לפי האגדה היה טובל
במקום זה הכוהן הגדול ר' ישמעאל מעשרת הרוגי המלכות.
דוד ביקש שצדוק הכוהן ימשוח את שלמה למלך על ישראל בנוכחות נתן הנביא.
"ותקעתם בשופר, ואמרתם: יחי המלך שלמה ועליתם אחריו, ובא וישב על כסאי,
והוא ימלך תחתי, ואתו צויתי להיות נגיד על ישראל ועל יהודה" (פס' לד לה).
דוד מדגיש כי רצונו שהמלוכה תישאר מאוחדת.

מדוע הכריע דוד לטובת שלמה?

א. הוא אהב את בת-שבע ונשבע לה שבנה ימלוך אחריו.
ב. הוא ידע ששלמה ראוי למלוך בגלל תכונותיו.

ג. ה' אמר לו: "והקימתי את זרעך אחריו אשר יצא ממעיך והכינתי את ממלכתו" (שמ"ב ז, יג). "אשר יצא ממעיך" אשר עתיד לצאת הכוונה לשלמה שעוד לא נולד אז, ומכאן שאבשלום ואדניהו שכבר נולדו באותה שעה לא נועדו למלוכה. שמות הילדים שנולדו לדוד עד כה בשמ"ב פרק ג פס' ב-ה.

כיצד משחו את שלמה למלך?

צדוק הכהן, נתן הנביא ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי חבורה של אנשי צבא מובחרים שנמנו עם שומרי ראשו של דוד, הרכיבו את שלמה על פרדת המלך והוליכוהו בתהלוכה חגיגית אל מעין הגיחון. לפי מסורת חז"ל עמדה צלוחית שמן המשחה בסמוך לארון. צדוק הכהן ששימש בכהונה במשכן ה' שעמד באותה שעה בגבעון (דה"א טז, לב; דה"ב א, ג) לקח עמו את קרן השמן. הכוונה, לשמן המשחה שעשה משה במדבר (שמ' ל, כה), בו נמשחו כוהנים גדולים ומלכים (כריתות ה ע"ב). "ומשח את שלמה במעין הגיחון ויתקעו בשופר ויאמרו כל העם יחי המלך שלמה" (פס' לט).

העם ליווה את התהלוכה המלכותית שעלתה ממעין הגיחון לבית המלך בעיר דוד, כשהם מנגנים בחלילים. (החלילים שימשו גם באבל וגם בשמחה, גם את שיירות העולים לרגל למקדש בירושלים ליוו בחלילים). השמחה הייתה גדולה מאוד. קולות השמחים היו רועמים כל כך עד שנדמה כי נבקעה הארץ.

איך הגיב אדניהו כשנודע לו על המלכת שלמה?

קרואיו עוד ישבו בעין רוגל, ברגע שסיימו את סעודתם שמעו את קולות השמחה הבוקעים. יואב הבחין בין הקולות את קול השופר. חשדו נתעורר, והוא שאל מדוע נשמע קול גדול ורועם מהקריה? עוד בטרם סיים יואב לשאול את שאלתו בא יונתן בן אביתר מן העיר לספר לאביו ולאנשים אשר אתו את שהתרחש שם. אדניהו הזמינו לשבת עם הקרואים. אדניהו אמר ליונתן: כיוון שאתה איש טוב ונאמן יש להניח שהבשורה שבפיק היא טובה ככתוב בשמ"ב יח, כז: "איש טוב זה, ואל בשורה טובה יבוא". בניגוד לתקוותו של אדניהו לא הייתה בשורה טובה בפי יונתן. הקול ששמעו הוא קול העם השמח במשיחת שלמה למלך. לא זו בלבד ששלמה נמשח למלך, אלא כבר ישב על כיסא המלוכה והתחיל למלוך למעשה, ובנוסף לזאת השרים "עבדי המלך" שנצטוו למשוך את שלמה למלך באו לברך את דוד שזכה לראות את בנו יושב על כיסאו. דוד השוכב על מיטתו בשמעו את השמועה השתחוה לה' לאות הודיה.

איזו אכזבה מרה נגרמה לאדניהו. כל הקרואים נבהלו "וילכו איש לדרכו", ואדניהו שירא מפני שלמה פן ימיתהו כעונש על התנשאו למלוך ביקש מפלט אצל המזבח שבנה דוד על הר המוריה (שמ"ב כד כה), ואחז בקרנות שהיו בארבע פינות המזבח (שמ' כז ב). כי היה בטוח ששלמה לא יחלל את קדושת

המזבח ולא יהרוג אותו. אצל העמים הקדמונים היה קיים מנהג כי המקומות הקדושים משמשים מקום מפלט לחייבים מיתה. התורה מתנגדת לנוהג זה (שמ' כא יד). אדניהו החליט להישאר במקום הזה עד שיישבע שלמה שלא ימיתהו, כי האמין שאיננו בן מוות, כי לא התנשא למלוך כאשר שלמה כבר הוכתר למלך.

וכיצד נהג שלמה?

שלמה לא נגע באדניהו לרעה. הוא הבטיח כי אם לא יהיו לאדניהו מחשבות מרד "לא יפל משערתו ארצה, ואם רעה תמצא בו ומת". שלמה שלח שליחים שהורידוהו מעל המזבח "ויבא וישתחו למלך שלמה (הוא הודה במלכות שלמה) ויאמר לו שלמה לך לביתך" (פס' נג).